

Opgave 2 Democratie en dictatuur

Plato leefde in een onrustige tijd. Als gevolg van de Peloponnesische oorlog (431-404 v. Chr.) tegen Sparta was het leiderschap van de stadsstaat Athene, waarin hij woonde, ten einde gekomen. Tirannieën en democratieën wisselden elkaar af.

Toen ook nog zijn leermeester Socrates door de Atheense rechters ter dood werd veroordeeld was de neergang compleet en ging Plato op zoek naar het fundament voor een ideale staat met een stabiele grondslag.

“Zo staat aan de hemel het voorbeeld van zulk een stad, en wie wil kan het zien en zich ziende daarnaar richten; en, onverschillig of er in werkelijkheid zulk een stad is of ooit heeft bestaan....., zal hij de zaak van deze stad en van geen andere willen voorstaan.” (bron: Plato, De Staat, 595)

In zijn politieke opvattingen gaat Plato ervan uit dat een ideale maatschappij in de behoeften van ieder mens voorziet en dat mensen bepaalde taken uitvoeren.

- 2p **8** Geef aan in welke behoeften van een mens een ideale maatschappij volgens Plato moet voorzien en welke taken daarom volgens hem moeten worden uitgevoerd.

Om de taken binnen de ideale staat te kunnen uitvoeren, moet er volgens Plato een specifieke arbeidsverdeling bestaan tussen de drie verschillende bevolkingsgroepen: elke groep heeft zijn eigen taak. Deze verdeling van de arbeid zorgt ervoor dat de ideale staat ook een rechtvaardige staat is.

Plato heeft daarnaast een soortgelijke visie op de menselijke ziel: ook die bestaat uit drie delen.

- 5p **9** Leg uit hoe bij Plato de driedeling in de menselijke ziel wordt weerspiegeld in de arbeidsverdeling tussen de drie groepen in de staat.

Leg bovendien uit hoe rechtvaardigheid gezien kan worden als toestand van de ideale staat en als toestand van de ideale menselijke ziel.

Rond 1950 schrijft de filosoof Karl Popper een kritisch boek over de opbouw van samenlevingen: ‘De open samenleving en haar vijanden’. Hij plaatst in dit boek twee typen samenlevingen tegenover elkaar: de gesloten samenleving en de open samenleving.

Kenmerkend voor de gesloten samenleving is dat iedereen vanaf zijn geboorte onveranderlijk tot één sociale klasse behoort. In deze gesloten samenleving heeft iedereen niet alleen een vaste plek in de sociale orde, maar ook wordt iedereen geacht dat te accepteren: kritiek is niet mogelijk.

Kenmerkend voor de open samenleving is de sociale mobiliteit: elk individu kan door z'n ambities na te streven een hogere sociale klasse bereiken en maatschappelijke carrière maken. In deze open samenleving zijn mensen in beginsel redelijk en zullen met elkaar in goed democratisch overleg treden om eventuele problemen te bespreken en op te lossen.

Volgens Popper beschrijft Plato in zijn ideale staat het type van een gesloten samenleving. Popper zelf is voorstander van een open samenleving.

- 2p **10** Geef aan de hand van de inleiding bij deze vraag twee punten van kritiek die Popper heeft op de ideale samenleving van Plato.

Over de kritiek van Popper op Plato is onder filosofen veel te doen geweest. Op de achtergrond van deze kritiek speelt de vraag of de mens van nature deel uitmaakt van een collectief of uiteindelijk als een individu moet worden beschouwd.

Bij Plato geeft de regerende klasse zich geheel over aan zijn taak: het bestuur van de staat. Eigen bezit of een eigen gezin is daarbij taboe. De koning-filosoof leeft slechts voor het algemeen belang van de staat.

- 3p **11** Welk standpunt neem jij in: is de mens van nature a) collectivistisch en is hij vooral gericht op het algemeen belang, of b) individualistisch en is hij vooral gericht op zijn eigen belang?

Geef een argumentatie en betrek daarin zowel de beschrijving van de staat van Plato als van Popper.

Geef bovendien aan welk argument voor jou de doorslag geeft.

In het tweede deel van zijn boek richt Popper zijn kritiek vooral op Karl Marx. Marx is volgens hem een 'historicist'. Historicisme houdt in dat de geschiedenis een proces is dat zich op een noodzakelijke wijze voltrekt en dat gericht is op het realiseren van één bepaald doel, zonder dat mensen daar invloed op kunnen uitoefenen.

Popper noemt Marx een 'utopische ingenieur': Marx redeneert immers vanuit een bepaald utopisch doel, en iedere fase naar dat doel is zowel noodzakelijk als goed.

Tegenover de benadering van Marx stelt Popper de benadering van de stapsgewijze, technische en ontwerpende vormgeving. Wanneer uit een open en redelijk gevoerde discussie tussen mensen blijkt dat een blauwdruk of scenario niet aan de doelstellingen beantwoordt, mag de blauwdruk of het scenario worden aangepast of worden verworpen.

- 3p **12** Beargumenteer waarom Marx zijn communistische toekomstvisie niet als utopisch beschouwt.

Beargumenteer of Marx uitgaat van scenario's, zoals Popper doet.

Hoewel er tussen Plato en Karl Marx een periode zit van bijna 2.500 jaar, laat Popper zien dat er toch veel overeenkomsten zijn tussen de manier van denken van Plato en van Marx.

Volgens Popper hebben beiden een toekomstbeeld van een totalitaire en gesloten samenleving ontwikkeld waarin de menselijke natuur tot zijn recht moet komen. Bovendien: om die natuur tot zijn recht te laten komen spelen de verschillende taken of arbeid die de mens moet verrichten, een belangrijke rol. Marx maakte in zijn denken een scherpe analyse van de economische verhoudingen in zijn tijd, de 19e eeuw. Volgens hem heeft de manier waarop arbeid wordt georganiseerd geleid tot een groot probleem, namelijk dat van de 'vervreemding'.

- 3p **13** Geef aan wat volgens Marx de betekenis is van arbeid voor de menselijke natuur en leg daarbij het begrip 'vervreemding' duidelijk uit.

Leg in je antwoord tevens uit op welke manier de organisatie van arbeid volgens Marx leidt tot een strijd in de samenleving.

De 20e eeuw is volgens Popper het tijdperk waarin totalitaire manieren van denken voor grote catastrofes hebben gezorgd. Volgens hem hebben filosofen als Plato en Marx daarvoor de grondslag gelegd. Hun intolerante denkwijze is door totalitaire staten opgepakt en aangepast, zoals we hebben gezien in het China van Mao, de Sovjet-Unie van Stalin of het Cambodja van Pol Pot. Een belangrijk onderdeel van de ideologie van deze totalitaire staten was dat de burgers heropgevoed moesten worden. Bij deze heropvoeding moest niet alleen het vaststaande toekomstplan van de staat worden geïndoctrineerd, maar wordt ook de werkelijkheid herschreven.

Ook in '1984' van George Orwell is sprake van heropvoeding van de burgers van Oceanië. De Partij heeft immers altijd gelijk en kan niet falen.

- 3p **14** Leg aan de hand van het optreden van O'Brien tegenover Winston uit hoe in Oceanië de waarheid over het heden, verleden en toekomst van de mens gemanipuleerd wordt.

Het is de vraag of er werkelijk een rechtstreekse lijn te trekken valt vanuit de ideeën over de staat bij Plato en Marx naar de praktijk van de communistische systemen onder Stalin, Mao en Pol Pot.

Op dezelfde wijze kun je je afvragen of Orwell gelijk heeft gekregen met zijn sombere toekomstvisie in '1984'.

De fundamentele vraag hierbij is of utopieën altijd in dystopieën omslaan of dat ze een taak hebben in het verbeelden van een mogelijke toekomst.

- 4p **15** Welk belang heeft utopisch denken voor de hedendaagse maatschappij? Geef een argumentatie voor je antwoord en geef daarbij aan in hoeverre je het eens bent met Popper en met Orwell.